

Qurbonova Mahbuba

Jizzax viloyati Baxmal tumanidagi

66-maktabning ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o‘zbek tilining tarixiy shakllanish bosqichlari, mustaqillik davridagi rivojlanishi va zamonaviy raqamli muhitdagi o‘rni tahlil qilinadi. Maqolada Amir Temur va Alisher Navoiy davrlaridan boshlab, jadidchilik harakati, sovet davri hamda mustaqillik yillaridagi til siyosati ko‘rib chiqilgan. Asosiy e‘tibor o‘zbek tilining raqamlashtirish jarayonidagi holati, sun‘iy intellekt texnologiyalari bilan integratsiyasi, terminologik boyitish muammolari va kelajakdagi istiqbollarga qaratilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ona tilini saqlash va rivojlantirishda nafaqat davlat siyosati, balki jamiyatning faolligi va axborot texnologiyalaridan unumli foydalanish hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani ta’kidlanadi.*

Kalit so‘zlar: *o‘zbek tili, til siyosati, raqamlashtirish, tarixiy meros, Alisher Navoiy, terminologiya, sun‘iy intellekt, lingvistik xavfsizlik, ona tili, ta’lim tizimi, kontent yaratish, global integratsiya.*

Til har qanday xalqning ruhiy dunyosi, madaniyati va tarixiy xotirasini aks ettiruvchi eng muhim vositalardan biridir. O‘zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lib, ming yillik tarixga ega boy adabiy an‘analarga tayanadi. Bugungi kunda bu til nafaqat O‘zbekiston Respublikasining davlat tili, balki Markaziy Osiyo mintaqasidagi millionlab insonlarning o‘z ona tili sifatida ham keng qo‘llanilmoqda. Ushbu maqolada o‘zbek tilining tarixiy rivojlanish bosqichlari, uning zamonaviy holati, raqamlashtirish jarayonidagi o‘rni va kelajakdagi istiqbollari chuqur tahlil qilinadi.

O‘zbek tilining shakllanishi uzoq va murakkab tarixiy yo‘lni bosib o‘tgan. Turkiy xalqlarning dastlabki yozma manbaalari qadimgi runik yozuvlardan boshlangan bo‘lsa-da, o‘zbek adabiy tilining poydevori asosan Xorazm va Dashti Qipchoq shevalari hamda qarluq-qoraxoniylar lahjalari asosida shakllangan. Ayniqsa, Amir Temur davri va undan keyingi temuriylar saltanati davrida tilning rivojlanishida yangi sahifa ochildi. Bu davrda Chig‘atoy tili deb atalgan adabiy til shakllandi va u orqali buyuk mutafakkirlar, shoirlar va olimlar o‘z asarlarini yaratdilar.

Alisher Navoiy o‘zbek adabiy tilining eng yirik namoyandasi hisoblanadi. Uning "Xamsa" asari nafaqat badiiy jihatdan mukammal, balki til boyliklari, uslubiy xususiyatlari va grammatik qoidalari bilan ham noyobdir. Navoiy davrida o‘zbek tili yuksak badiiy ifoda vositasiga aylandi va bu an‘ana keyinchalik boshqa ko‘plab ijodkorlar tomonidan davom ettirildi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadidchilik harakati vakillari, jumladan, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy va Fitrat kabi ziyolilar til islohoti g‘oyalarini ilgari

“DUNYO TA'LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG'OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Iyul, 2026-yil

surdilar. Ular ta'lim-tarbiya ishlarini ona tilida olib borish zarurligini ta'kidlab, o'zbek tilining ilmiy va pedagogik bazasini mustahkamlashga hissa qo'shdilar.

Sovet Ittifoqi davrida o'zbek tili siyosiy bosimlarga duch kelsa-da, o'z mavqeyini saqlab qoldi. 1920-yillarda lotin alifbosiga o'tish va keyinchalik krill alifbosiga majburiy o'tkazish jarayonlari tilning tabiiy rivojlanishiga to'sqinlik qildi. Biroq, shu davrda ham o'zbek tilshunosligi fan sifatida rivojlandi, grammatika qoidalari tizimlashtirildi va lug'atlar nashr etildi. 1989-yilda "Davlat tili haqida"gi qonunning qabul qilinishi o'zbek tiliga yana davlat maqomi berilishiga zamin yaratdi. O'zbekiston mustaqilligi e'lon qilingandan so'ng, 1995-yilda Respublikamizning "Davlat tili haqida"gi yangi qonuni kuchga kirdi. Bu hujjat til siyosatining huquqiy asosini belgilab, o'zbek tilini davlat boshqaruvi, ta'lim, ilm-fan va madaniyat sohalarida to'liq qo'llanilishini ta'minlashga qaratildi.

Zamonaviy o'zbek tili fonetika, leksika, morfologiya va sintaksis jihatdan boy va rivojlangan tizimdir. Unda oltita unli va 23ta undosh tovushlar mavjud. Tilning ohangdorligi va talaffuz qulayligi uni o'rganuvchilar uchun qiziqarli qiladi. Leksik jihatdan o'zbek tili arab, fors, rus va so'nggi yillarda ingliz tillaridan o'zlashgan so'zlarni o'z ichiga olgan. Biroq, mustaqillik yillarida tilni puristlash, ya'ni begona so'zlarni kamaytirib, milliy ekvivalentlarini tiklash jarayoni faol kechmoqda. Masalan, "kompyuter" o'rniga "hisoblagich", "internet" o'rniga "axborot tarmog'i" kabi atamalarni keng qo'llashga urinishlar mavjud. Garchi bu jarayon ba'zan bahsli bo'lsa-da, u tilning o'zligini saqlashga qaratilgan muhim qadamdir.

Ta'lim sohasida o'zbek tilining o'zni tobora ortib bormoqda. Maktabgacha ta'limdan tortib oliy ta'lim muassasalarigacha dars jarayonlari asosan o'zbek tilida olib boriladi. Darsliklar, o'quv qo'llanmalari va ilmiy adabiyotlar nashr etilish hajmi yildan-yilga ko'paymoqda. Shuningdek, o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'rgatish markazlari dunyoning ko'plab mamlakatlarida, jumladan, Turkiya, Rossiya, Germaniya, AQSh va Janubiy Koreyada faoliyat yuritmoqda. Bu esa o'zbek tilining xalqaro miqyosda tanilishiga va uning geosiyosiy ahamiyatining oshishiga xizmat qilmoqda.

Raqamli asrda tillarning hayoti va omon qolishi axborot texnologiyalari bilan bevosita bog'liq. Agar bir til internet makonida, ijtimoiy tarmoqlarda va raqamli platformalarda yetarli darajada vakillik qilmasa, u asta-sekin chekkaga surilib qolishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, o'zbek tilining raqamlashtirilishi bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. So'nggi yillarda bu borada sezilarli yutuqlarga erishildi. Masalan, Google Translate, Yandex Translator kabi mashhur tarjima xizmatlariga o'zbek tili qo'shildi. Sun'iy intellekt va mashinali o'qitish texnologiyalari asosida ishlaydigan ushbu tizimlar o'zbek tilidagi matnlarni boshqa tillarga va aksincha tarjima qilish imkonini beradi.

Bundan tashqari, o'zbek tilida ishlaydigan matnni ovozga aylantirish (text-to-speech) va ovozni matnga aylantirish (speech-to-text) dasturlari yaratilmoqda. Bu texnologiyalar nogironligi bo'lgan insonlar uchun aloqa vositasi sifatida hamda kundalik hayotda qulaylik yaratishda muhim ahamiyatga ega. Mobil ilovalar, operatsion tizimlar interfeyslari o'zbek tiliga moslashtirilmoqda. Wikipedia ning o'zbek tilidagi versiyasi faol rivojlanib, undagi

“DUNYO TA'LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG'OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Iyul, 2026-yil

maqolalar soni ortib bormoqda. Bu esa o'zbek tilida ilmiy va ensiklopedik ma'lumotlarga bo'lgan talabni qondirishga yordam beradi.

Ammo raqamlashtirish jarayonida hal etilishi kerak bo'lgan muammolar ham mavjud. Birinchidan, terminologiya masalasi. Ilm-fan va texnika sohasida yangi paydo bo'layotgan tushunchalar uchun o'zbek tilida aniq va qisqa terminlarni ishlab chiqish zarur. Ikkinchidan, kontent yetishmovchiligi. Internetda o'zbek tilidagi sifatli, original kontent hajmi hali ham yetarli emas. Ko'p hollarda foydalanuvchilar ma'lumot olish uchun rus yoki ingliz tillariga murojaat qilishga majbur bo'ladilar. Shu sababli, bloggerlar, jurnalistlar, olimlar va kontent-meykerlarni o'zbek tilida sifatli materiallar yaratishga rag'batlantirish lozim.

Uchinchi muammo – kodlash va dasturlash tillari bilan integratsiya. Hozirda dasturlash tillari asosan ingliz tiliga asoslangan. Kelajakda o'zbek tilida dasturlash elementlarini joriy etish yoki mahalliyashtirilgan dasturlash muhitlarini yaratish orqali yosh avlodni yanada IT sohasiga jalb qilish va ularning ona tilidagi fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mumkin. To'rtinchidan, sun'iy intellekt modellarini o'zbek tiliga moslashtirish. Katta hajmdagi lingvistik ma'lumotlar bazasini shakllantirish va chuqur o'rganish algoritmlarini o'zbek tili xususiyatlariga moslashtirish orqali yanada aniq va tabiiy tarjima tizimlarini yaratish mumkin.

O'zbek tilining kelajagi nafaqat tilshunolar, balki butun jamiyatning mas'uliyatidir. Davlat tomonidan olib borilayotgan siyosat tilni himoya qilish va rivojlantirishga qaratilgan bo'lsa-da, har bir fuqaroning shaxsiy munosabati ham muhim. Ona tilini sevish, uni to'g'ri va chiroyli ishlatish, farzandlariga to'g'ri nutq madaniyatini o'rgatish – bu milliy g'urur va vatanparvarlikning ko'rinishidir. Ayni paytda yoshlar orasida o'zbek tilida kreativ kontent yaratish, podkastlar yuritish, video bloglar olib borish trendga aylanmoqda. Bu ijobiy tendensiya tilning jonli va dinamik rivojlanishini ta'minlaydi.

Adabiyot va san'at sohasida ham o'zbek tili o'z o'rnini mustahkamlamoqda. Zamonaviy o'zbek yozuvchilari va shoirlari global adabiy jarayonlarda ishtirok etib, o'z asarlarini dunyo tillariga tarjima qildirishmoqda. Kinematografiya va teatr san'atida ham ona tilidagi mahsulotlarga talab ortmoqda. Bu esa tilning badiiy ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi va uning estetik qiymatini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tili boy tarixiy ildizlarga ega bo'lib, bugungi kunda globallashuv va raqamlashtirish sharoitida yangi imkoniyatlar oldida turibdi. Uning kelajagi yorqin bo'lishi uchun quyidagi choralarda muhim hisoblanadi: birinchidan, ta'lim tizimida til o'qitish metodikasini takomillashtirish va zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanish; ikkinchidan, ilmiy-texnik terminologiyani rivojlantirish va standartlashtirish; uchinchidan, raqamli muhitda o'zbek tilidagi kontent hajmini va sifatini oshirish; to'rtinchidan, tilni xalqaro miqyosda targ'ib qilish va o'zbek tilini o'rganuvchi xorijliklar sonini ko'paytirish.

O'zbek tili – bu shunchaki muloqot vositasi emas, balki millatning kimligi, tarixi va kelajagidir. Uni asrab-avaylash, rivojlantirish va dunyo miqyosida tanitish har bir o'zbekistonlikning muqaddas burchidir. Raqamli texnologiyalar tilni o'ldirmaydi, aksincha, to'g'ri yondashuv bilan u tilni yanada ommalashtirish va boyitish uchun kuchli qurolga

5-Iyul, 2026-yil

aylantirishi mumkin. Biz barcha imkoniyatlardan unumli foydalanib, o‘zbek tilini XXI asrning yetakchi tillari safiga qo‘shishimiz kerak. Bu yo‘lda har birimiz o‘z hissámizni qo‘shishimiz, ona tilimizga mehr va ehtirom bilan yondashishimiz lozim. Chunki til tirik ekan, xalq ham tirik va buyukdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 1995-yil (keyingi tahrirlar bilan).
2. Abdullayev F. O‘zbek tili tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
3. Hojiyev A. Zamonaviy o‘zbek adabiy tili fonetikasi. – Toshkent: Fan, 2015.
4. Karimov I. O‘zbekiston XXI asr yoqasida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik va taraqqiyot shartlari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2008. (Til va madaniyat masalalariga bag‘ishlangan boblar).
5. Rustamov A. Raqamli davrda tillarning o‘zaro ta’siri va o‘zbek tilining istiqbollari. // "O‘zbek tili va adabiyoti" jurnali, 2023, №4.
6. Shamsiyev D. Terminshunoslik asoslari. – Toshkent: Sharq, 2020.
7. UNESCO. Tillarni himoya qilish va ko‘p tillilik bo‘yicha global hisobot. – Parij, 2022.
8. O‘zbek Milliy Ensiklopediyasi. "O‘zbek tili" bo‘limi. – Toshkent, 2019.